

AZ AGGTELEKI CSEPPKŐBARLANG

SZÖVEGÉT IRTA

SIEGMETH KÁROLY

Ferencz-József-rend lovagkeresztese

m. kir. államvasúti felügyelő, a Keleti Kárpátok osztályának ügyvivő
alelnöke, a magyarországi Kárpátegyesület tiszteleti tagja, stb. stb.

NÉMETBŐL FORDITOTTA

DR. RAISZ GEDEON

Divald Károly és Fia

új módszer szerint készült eredeti fénynyomat-ábráival.

EPERJES 1890.

A MŰINTEZET TULAJDON KIADÁSA.

Egy példány 3 frt

Bolti ~~ár 4 forint.~~

AZ AGGTELEKI CSEPPKŐBARLANG

SZÖVEGÉT IRTA

SIEGMETH KÁROLY

Ferencz-József-rend lovagkeresztese

m. kir. államvasúti felügyelő, a Keleti Kárpátok osztályának ügyvivő
alelnöke, a magyarországi Kárpátegyesület tiszteleti tagja, stb. stb.

NÉMETBŐL FORDITOTTA

DR. RAISZ GEDEON

Divald Károly és Fia

új módszer szerint készült eredeti fénynyomat-ábráival.

EPERJES 1890.

A MŰINTÉZET TULAJDON KIADÁSA.

ELŐSZÓ.

Ez évi márczius hó 15-én szerencsésen sikerült ama válaszfalnak áttörése, mely az aggteleki barlangot eddig-elé a kutatók elől elzárta. Ma már a Baradla egész hosszában megközelíthető úgy a touristákra, mint a szak-tudósokra nézve.

E könyvecskének feladata nem csupán az, hogy a közönséget a Baradlának szépségeire figyelmeztesse, de az is, hogy a touristáknak és a földrajz szakembereinek tájékoztatóul szolgáljon.

Ehhez képest a tudományos és turista-viszonyok oly kezelésben részesültek, hogy a barlangnak lehetőleg világos és áttekinthető képét nyújtsák; természetesen az egyes cseppkőalakzatok és képződmények részletes leírása elmaradt, a mi annál is inkább menthető, mert hiszen a mellékelt kitünő fénynyomatú képek a barlang természeti csodáit a leghosszabb leírásnál is ékebben hirdetik.

Id. Divald Károly úr a fényképészetnek egy új módszerével, mely őt dícséri mesteréül, nagy fáradsággal és szakértelemmel úgy eszközölte a helyszínén a felvételeket, hogy azok régi műintézetének kipróbált hírnevét újból megerősítették.

Alúlírott a maga részéről szívesen szolgál bármely részletes kérdésben útmutatással akár kutatóknak, akár touristáknak.

Debreczen, 1890. július havában.

Siegmeth Károly.

I.

Földrajzi fekvés, közlekedési viszonyok.

Gömörvármegyében, a sziliczei fennsík déli részén, *Aggtelek* helysége közelében van a hasonló nevű, *Baradlának* is nevezett barlang két bejárata; a régi bejárat Aggtelek helységétől nyugatra a pelsőczyi, — az új, a falutól keletre, a jósafői út mellett. *Tornallya*, *Pelsőcz* és *Torna*¹ az a három legközelebbi vasúti állomás, a honnan a barlang kocsin a legrövidebb idő alatt elérhető.

A Budapest felől, továbbá az ország déli, keleti és északkeleti részeiből érkező turisták Miskolcz-Bánréve felé vegyék útjokat; a Rutka felől jövők pedig Fülek-Bánréve felé Tornallyára, a honnét a régi bejáratot $1\frac{1}{2}$, az újat 2 óra alatt érik el kocsin. Azok, a kik a Magas Tátrából indulnak a *Baradla* megtekintésére, legjobban teszik, ha a dobsinai jégbarlangot ejtik útjukba. Az utazás Poprádról a jégbarlanghoz, aztán a sztraczenai völgyön Dobsináig körülbelül 5 órát vesz igénybe; Dobsinától Pelsőczig vasúton lehet menni s ez utóbbi állomásról $1\frac{1}{2}$ óra alatt a régi, $2\frac{1}{4}$ óra alatt pedig az új bejáratig juthatni. — Kassa felől úgy juthatni legjobban Aggtelekre, ha Tornáig az új vasúton utazunk, útközben megtekintjük a szádélői és áji vadregényes sziklavölgyeket és aztán kocsin Szilas, Szin és Jósafő felé utazunk tovább. Ez az út az új bejáratig 3 órát, a régiig $3\frac{3}{4}$ órát vesz igénybe. Mind a két bejárat épen az út mellett fekszik és igen könnyen hozzáférhető. Ajánlható, hogy az aggteleki barlang meglátogatásával a szádélői és áji völgyeknek, meg a dobsinai jégbarlangnak a megtekintését is összekössük, mely célra az alább felsorolt útvonalak valamelyikét használhatjuk:

1. Poprádról a jégbarlanghoz és a sztraczenai völgyön végig Dobsinára; Dobsináról vasúton Pelsőczre s tovább kocsin Agg-

¹ A kassa-tornai vasút most épül, megnyitása 1890. okt. hóban remélhető.

telekre. Innen Tornára s a szádélői és áji völgyek megtekintése után vasúton Kassára, Poprádra.

2. Budapestről Miskolcz felé Tornallyára, innen kocsin Aggtelekre és Tornára. Tornáról Krasznahorka felé Rozsnyóra, vasúton Dobsinára, a jégbarlanghoz, Poprádra. Azok, a kik a jégbarlangot nem akarják meglátogatni, Tornáról vasúton Kassára mehetnek s e helyről tetszés szerinti irányban folytathatják útjokat.

II.

Oro-hydrographiai és geológiai viszonyok.

A Magas Tátrától délre eső nagy öshegységi tömegnek közép-pontjában, északi és délkeleti részében hatalmas kiterjedésű, többnyire fennsíkszerű alkotású mészhegység terül el, mely a triaszképződéshez tartozik és belsejében nagy kiterjedésű, jó részben még ismeretlen barlangüregeket rejt. Jellegző sajátságai ezeknek a mészplatóknak a hirtelen felszökő, ólomszürke, éles-párkányú és csak kevéssé benőtt meredek lejtők. Ezek a mészfennsíkok a következők:

A Királyhegy keleti folytatását alkotó s Iglótól Káposztalváig terjedő mészhegység, melyet a Gölnicz folyó felső folyása vájt ki és melyben a dobsinai jégbarlang van; a *murányi fennsík*, a *Murány és Csetnek patak között fekvő fennsík*, a *pelsőczyi*, a *sziliczei* és a *tornai* plató. Az utóbbi négy eredetileg egy plató lehetett, de a Sajó, a Bódva és ezek mellék-vizeinek eróziója négy különálló fennsíkra osztotta az idő folytán.

A sziliczei plató a sziliczei jégbarlangon, a domiczai vagy büdöstői s egyéb kisebb üregeken kívül az aggteleki cseppkőbarlangot hordja méhében s azért kissé részletesebben kell vele foglalkoznunk.

A Sajó balpartján szöknek fel hirtelen meredek oldalai ennek a platónak; szemben vele a jobbparton az elliptikus pelsőczyi plató emelkedik a Csengőlyuk-kal és a Szalánkával.

A nyugatról kelet felé folyó Tornapatak két nyelv alakú, keleti irányban vonuló szárnyra osztja a fennsíkot; az éjszaki irány, az ú. n. Felsőhegy, a szádélői völgyig vonul s ez a sziklaszurdok különíti el tőle a tornai fennsíkot, míg a déli szárny, az ú. n. *Alsó- v. Hosszúhegy*, Tornától délnyugatra ér véget.

A sziliczei fennsík közép abszolút magassága 360 méternyire emelkedik a Sajóvölgy szintje fölé és 268 méterrel az aggteleki

barlang régi bejárata fölé. (A Sajó völgy tengerszínfeletti magassága Berzéténél 273 m., Pelsőcznél 214 m., Szalócznál 240 m.; a Baradla régi bejárata 332 m.)

Maga a fennsík, a mely fiatal tölgyerdővel benőtt hepe-hupás felületet képez, legnagyobb magasságát a Felsőhegyen éri el. Legmagasabb pontjai a *Barkától* délkeletre eső *Miklós-kő* 823 m.-rel, továbbá *Tegarutető* 798 m., a *Szép-kő* 750 m. magassággal. Az aggteleki barlang felett jóval alacsonyabbak a hegykúpok, a *Poronyatető* 502 m., a *Baradlatető* és a *Galyatető*, mindenik 485 m.; a *Magashegy* már épen csak 470 m. magas.

A sziliczei fennsík a Sajó és a Bódva völgyei között van elhelyezve, a melyek Ecsegnél, Sajószentpéter közelében egyesülnek.

A sziliczei és tornai fennsíkok vizeit jobbadán a Bódva veszi föl magába; főbb vízerek a *szádelői*, a *Torna*, a *Ménеспatak* és az aggteleki Baradla kifolyása, a *Jósafőpatak*.

A sziliczei fennsík déli lábánál, a barlang közelében nincsenek patakok, nem lehet tehát a barlang egy vízmedernek a folytatása, sőt inkább a barlang üregében veszi eredetét a *Jósafőpatak* is, mely a hasonló nevű helység közelében oly bővizű forrás alakjában lát napvilágot, hogy azonnal két malmot képes hajtani.

Ha a barlang alaprajzát figyelmesen szemügyre vesszük, azonnal feltűnik annak meglepő hasonlósága valamelyes vízfolyáshoz; a mindjárt a főág kezdetén beletorkolló mellékágak önkénytelenül is forráspatakokra emlékeztetnek, a *Retekbarlang* pedig egy hatalmas mellékfolyóra. — Sehol, egy barlangban sem találjuk ezt a hasonlóságot oly jellegzően kifejlődve, mint épen itt.

A sziliczei fennsík lényegében a *felső triaszhoz* tartozó mészközetekből áll; délkeleten a jósafői völgy két oldalán, le egészen a Bódváig az *alsó triaszhoz* tartozó *gutensteinii* meszet találunk; alapjukban sötét s fehér erektől átszeldelt mészkövek ezek s jóval régiebbek az ú. n. *Viglória*-meszeknél. Többnyire Dyasbeli vörös homokköveken fekszenek, olyan formán, mint az ú. n. *werfeni* rétegek. Viglória-mész Szögliget és Szilas közt fordul elő; alább a Bódva völgyében *Liasmárga* és *Melaphir* található. Északon köszénképződménybeli palák és homokkövek közvetítik az átmenetet az Érczhegység ösagyagpalájába.

A barlangképződés legkedvezőbb föltételei a mészhegységben vannak meg; ennek hasadékain és repedésein könnyen beszívárog a légköri víz, mely a televényrétegen való átszivárgása közben jelentékeny mennyiségű szénsavat vesz föl magába, ennek

segélyével a mészkövekből könnyen oldható szénsavas meszet alkot s ezt magával ragadja. Több ily módon kivájt hasadék aztán nagyobb vízfolyássá egyesül; jelentékenyebb vízmennyiség folyván aztán végig ez üregeken, ennek erőművi vájó hatása is hozzájárul még a chemiai oldóhatáshoz úgy, hogy hosszú idő múltán aztán oly óriási üregek képződnek, mint az aggteleki Baradla és más nagy barlangok.

Némely helyeken csak kevéssé birt ellentállani a közet a víz chemiai és erőművi behatásának s ily helyeken nagy üregek, tágas csarnokok képződtek; másutt ismét csak alig birt a víz elég tág medret vájni magának; ily helyeken szűk és magas vízállásnál járhatatlan maradt a barlang. A csarnokszerű üregekben sokszor tavakká torlódik össze a víz, vagy legalább is kimutathatók a nyomai annak, hogy az egykor úgy volt.

Ha rétegsíkra jut a víz, akkor nem terhes neki a munkája, a barlangjáró turistának pedig az útja, mert ily helyeken meg lehetős sík és könnyen járható lesz a barlang fenéke. Sokszor új lefolyást talál a víz, elhagyja régi medrét, a régi barlangot, mely aztán kiszárad és *grottává* válik.

A víznek vájó munkája a platók felületén tölcészerű mélyedések képződésében nyilvánul, melyeket a Karszton *dolináknak*, nálunk *töbröknek*, *nyelőknak* vagy *ravaszyukaknak* neveznek. Az ily töbrök néha barlangboltozatok beomlása által is keletkeznek; ily esetekben a barlangüregek belsejében rendszeren omladékhalmozatok felelnek meg nekik. Némely töbrök átbocsátja magán a vizet a barlangba, más nem, mert levezető tölcésére be van dugulva; ilyen bedugult töbrökben sokszor tócsává gyülemlik a víz; a tócsa fenekét többnyire vastartalmú vörös anyag borítja (a Karaszvidék terrarossája), mely nem egyéb, mint a víz által kilúgozott mészközet maradványa. Ily töbrök igen sok van a sziliczei platón és nem egy jelentékeny nagyságú. Legtöbb az olyan nyelő, mely a vizet elnyeli, a földalatti üregekbe levezeti a nélkül, hogy jelentékenyebb tölcésnyílás volna bennök észrevehető; ilyenek a *Baradlavölgy*, *Mogyorósvölgy*, *Galya-töbrök* és mások.

Más töbrök fenekén kisebb-nagyobb nyílások, cserjével benőtt sziklahasadékok vannak, melyek a meggyülemlett vizet rohamosan elnyelik. Régibb írók, (Vass 1831., Schmidl Adolf és mások) említik, hogy ilyen helyeken örvények is támadnak ilyenkor, a melyek esetleg veszélyesek is lehetnek. Az ily töbröket nevezi a nép tulajdonképen *ravaszyuknak*. Aggtelektől délkeletre van egy ilyen *ravaszyuk*, egy meredek és mély völgy

végén, egy töbørszerű mélyedésben.¹ Abban a sziklafalban, a mely ezt a völgyet elzárja, van egy magas, de igen szűk hasadék, melynek feneké vörös agyaggal van elborítva és a melybe néhány méternyire be is lehet hatolni. Majdnem bizonyosra vehető, hogy ez a hasadék a *Retekbarlang* nevű ágnak a kitorcollása.

Ilyenek továbbá a *Kis-Baradka* nevű cserjével benőtt sziklahasadék nyugatra a régi bejárattól, továbbá a *Bábaluk*, a *Zsomboly-lyuk* és mások. A vizet többé le nem bocsátó töbrök-höz számítandó az aggtelek-jósafői út mellett levő *Vöröstó*, mely egykor valószínűleg az *Aranyút* nevű barlanglánggal lehetett összeköttetésben; a *Büdöstó* az Aggtelekről Pelsöczre vezető út mellett, a *Csernaitó* a régi bejárat közelében, a *Tóhely* nevű mocsolya Aggtelek községe alatt és mások.

Eddig a barlangok képződési korszakáról szólottunk csak, nem hagyhatjuk szó nélkül a mai korszakot, vagyis a barlangok betöltődési stádiumát. A barlangok képződési korszakában, tehát mindenestre a diluvialis jégkorszakot megelőzőleg szükségképen roppant víztömegeknek kellett a barlangokon keresztüláramlania nagy erővel; ezek csak tágíthatták a barlangokat, betöltődésről szó sem lehetett. Csak a víztömegek apadtával képződhetek *sedimentär* lerakódások, a melyek még ma is folyton azon vannak, hogy emeljék a barlangok fenekének szintjét. A cseppenként beszivárgó víz is csak ettől a korszaktól fogva kezdhetette meg — hogy úgy szóljunk — a barlangüregék földiszítését. A beszivárgó víz tudniillik útja közben elveszti szénsavtartalmának egy részét, el is párolog s a magában feloldott meszet gyűrű alakban rakja le az üregék tetőzetén, oldalfalain és alján. A gyűrűk lassan-lassan csövecskékké nőnek és *stalaktitokat* (a tetőről lefelé növekedő) meg *stalagmitokat* (a fenékről felfelé növő), dús alakzatú képleteket alkotnak, melyek a cseppkőbarlangok tulajdonképeni díszét teszik. Ha *stalaktitok stalagmitokkal* találkoznak, oszlop származik; ha hosszúkás hasadékból szivárog ki a mésztartalmú víz, függönyszerű, vízesésre, vagy orgonasípokra emlékeztető kérgesedések támadnak. Ezeknek az *incrustatióknak* a vastagsága részben az átszivárgó víz mennyiségétől, részben ennek mésztartalmától függ. Ismételve történtek már kísérletek az irányban, hogy megmérjük a cseppkőképződményeknek bizonyos időszak tartama alatti növekvését a végből, hogy koruk meghatározható legyen.

¹ Egy más, szintén ravaszlyuknak nevezett sziklahasadék van a barlang régi bejárata közelében is, mely, úgy látszik, hogy a *Csontház* nevű barlangrészszel közlekedik.

A „Mittheilungen der Section für Höhlenkunde des Oesterr. T. Klb.“ egyik füzetében értekezés olvasható,¹ melyben a morvaországi barlangokban gyűjtött tapasztalatok vannak megbeszélve. Az észlelések eredménye az, hogy a *Sloup* melletti *Nichtsgrotte* nevű barlangban 10 év alatt 6·53 mm., a *Vypustek* barlangban 2 mm. és végre az *ochozi* barlangban 1·66 mm. cseppkő rakodik le. James Farres és Dawkins az *ingleboroughi* barlangban Yorkshireben szintén eszközöltek ezirányú méréseket, s arra az eredményre jutottak, hogy hosszirányban évenként 7·46 mm., körfogatban pedig 7·25—7·47 mm. növekvést állapítottak meg.

Az aggteleki barlangban levő *Csillagásztorony* nevű stalagmit átmérője az alapján 8 m.-nyi, tehát nem fiatalabb, mint 13,000 esztendősen lenne, ha a *Nichtsgrotte*-ben eszközölt méréseket vennők életkorának alapjául, 40,000 esztendősen, ha a *vypusteki* cseppkövek növekvési aránya szerint nőtt volna; az angol mérések szerint azonban csak 1100 éves lenne. Kitészik ebből, hogy az eféle mérésekre nem lehet nagy súlyt fektetni, mert nem tekintve azt, hogy ily esetekben mindenekelőtt a helyi viszonyok a mérvadók, a növekvés jó részben az eső mennyiségétől is függ s így nem minden időszakban egyenletes.

III.

Történelmi és anthropo-palaeontologiai viszonyok. Hőmérséklet.

Az aggteleki barlangot Baradlának is nevezik, mely elnevezés Raisz Keresztély² és Bartholomaeides László³ szerint a *pára* szóból származna, amennyiben a barlang nyílásaiból párák szállnak fel; *páradló*-ból lett volna *Baradla*. Vass⁴ ellenben „*barát-lak*“-ból származtatja a Baradlát, mert hogy hajdan remetek vagy barátok laktak volna benne. A néprege szerint a mai Aggtelek helyén egy nagy város állott volna, a Baradlatetön

¹ Florian Koudelka „Beobachtungen über das Wachsthum der Tropfsteine“ 1886. 3. sz.

² „Neue Beiträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn von Samuel Bredetzky 1807.“ 266. lap.

³ *Inclyti superioris Hungariae comitatus Gömöriensis notitia historico, geographico, statistica. Leutschoviae 1806—1808.*

⁴ „Az aggteleki barlang leírása“ Pest 1831.

pedig egy gyönyörű vár, melynek aranyos fedele messze tündöklött és fénylett. A várban lakozó király sok harci népet tartott, kikkel rabolva és gyilkolva járta be a környéket s temérdek kincset halmozott össze várában s az alatta lévő barlangban. Egykor valahol messze földön egy gyönyörű királyleányt ejtett zsákmányúl, kinek szerelmeért minden kincsét felajánlotta, de hiába. A királyleány vőlegénye sok hiábavaló keresés után végre mégis megtudta menyasszonyának tartózkodási helyét, és varázspálcájával felpattantván a várkapuk zárait, híveivel behatolt a várba. A király szolgálival a barlangba menekült, a hol aztán a fentemlített varázspálcza erejénél fogva szolgálival és összes kincseivel együtt cseppkövé változott; a királyleány természetesen megszabadult.

A barlang képződésének ideje nem határozható meg pontosan, mert a rajta keresztüláramló víztömegek mindent magokkal ragadván, lerakódások létrejöttét majdnem lehetetlenné teszik. A sedimentär lerakódásokban előforduló csontok a diluvium korszakából valók, a miből azt lehet következtetni, hogy a barlang létrejötte a diluvium előtti korszakba esik, talán épen a *neogen* és *diluvium* közötti határra.

Báró Nyáry Jenőé az érdeme annak, hogy az aggteleki barlangot ő kutatta át elsőül rendszeresen úgy anthropologiai, mint paleonthologiai s általában ősrégészeti tekintetben;¹ ő bizonyította be első, hogy a Baradlát a paleolith és a neolith korszakokban emberek lakták, és hogy a neolith-korszakban temetkezési helyül szolgált. Br. Nyáry igen bő leleteket tett emberi és állati csontokban, csont és kőszerszámokban, cserepekben és gabonamaradékokban s e leletek alapján azt következteti, hogy a nagy vizek elvonulása után a *Rhinoceros tichorhinus*, *Ursus spelaeus* és *Hiaena spelea* voltak a barlang kiváltképeni lakói, s hogy a két utóbbi faj szolgált a *Rhinoceros* táplálékául. A paleolith-korszakban az ember szegődött lakótársúl a barlangi medvéhez. Ebből a korszakból valók a mesterségesen fölhasgatott csontok s a belőlük készült szerszámok. Ez az őseMBER még sem földművelést, sem baromtenyésztést nem ismert, erdei bogyókkal s vadászata zsákmányával táplálkozott csak. Talált B. Nyáry megszenesedett és mesterségesen fölhasított emberi csontokat is, a miből teljes joggal azt következteti, hogy ezek a barlanglakók emberevők is voltak.

A késői kőkor neolith-szakában már kihalófélben volt a

¹ „Az aggteleki barlang mint őskori temető.“ Budapest 1881.

barlangi medve, házi állatok csontjaira, sőt gabonamaradékokra is akadhatni, annak bizonyoságául, hogy akkor már barmot is tenyésztett, földet is művelt az ember. Trachytból és homokkőből, tehát ezen a vidéken idegen kőzetfajokból készült szerszámok arra engednek következtetni, hogy ez az ember már távolabbi vidékekkel is közlekedésben állott. A neolith-korszakbeli emberek halottjaik eltakarításánál már bizonyos ritust követtek, t. i. arcczal lefelé fektették a hullákat, a koponya alá és fedő gyanánt egy-egy lapos követ tettek. Más leletek a kőkorból a bronz-korba való átmeneti időszakra, magára a bronz- és vaskorra vallanak. A tatárjárás időszaka is képviselve van egyes leletekkel; nevezetesen a *Denevérbarlangban* talált B. Nyáry egyes cserepeket, melyek díszítései határozattan tatár motívumokból indulnak ki. Ugy látszik, hogy a *Denevérbarlang* egykor külön kijáráttal bírt s elég száraz is volt arra nézve, hogy lakásul vagy menedékhelyül szolgálhasson. Raisz Keresztély azt említi a fentebb idézett helyen a *Denevérbarlangról*, hogy „mintegy 50 év előtt“, tehát a múlt század közepe táján be lett volna falazva, de a felbontás után csak néhány láda elkorhadt ruhafélét, tűzhelyeket, szerte-szét heverő állati csontokat és cserepeket találtak benne. A néphagyomány szerint rablóbandák búvóhelye is lett volna a barlang, járványos időben pedig a járványban elhaltak temetőhelye. Háborús időkben bizonyára nem egyszer rejtőzhetett belé a környék lakossága; annyi bizonyos, hogy a nép már századok óta ismeri. 1806-ban József főherczeg nádor, 1817-ben pedig Ferdinánd főherczeg jártak benne. Raisz Keresztély, Gömörvármegye főmérnöke volt a legelső, a ki a barlangot 1801—1802-ben mérnökileg fölvette; de csak a *Vaskapuig* haladt előre, itt övig beleesett a vízbe s kénytelen volt felhagyni a további előnyomulással.

1829-ben Vass Imre, ugyancsak gömörvármegyei főmérnök mérte fel újból a barlangot, mely alkalommal annak ma ismert végpontjáig, az ú. n. *Pokolig* hatolt; ő mondható e szerint az *Új-ág* felfedezőjének. Az 1867-ik évben a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése látogatta meg a Baradlát.

Az aggteleki közbirtokosság tulajdonát képező barlang 1880-ig bérben volt. Természetes, miszerint a bérlő mindig azon volt, hogy a lehető legnagyobb hasznot húzza belőle a nélkül, hogy hozzáférhetősége és járhatósága érdekében bármit is tett volna. Különösen a legtöbbször látogatott *Ó-ág* kormozódott be a szurokszövetnekek füstje által annyira, hogy igazán ideje volt tenni valamit abban az irányban, nehogy végpusztulásnak

indúljon ez a maga nemében páratlan természeti csoda. Indítványom és kezdeményezésem folytán a Magyarországi Kárpát-egyesület bérelte ki 1881-ben a Baradlát; 1886-ban a bérszerződés örökös béretté lett. Mindenekelőtt a legszükségesebb út- és hidépítéseket eszközöltettük és megtiltottuk a szurokszövéte-
nekekkel való világítást. Egészen új korszaka nyílt meg azonban a barlangnak akkor, a midőn 1885-ben azt határozta el a Magyarországi Kárpát-egyesület, a jelen értekezés írójának indítványára, hogy egy második bejáratot nyittat a barlangba s ezáltal könnyűvé teszi annak egész hosszában való bejárását. E végből mindenekelőtt pontos bányamérnöki fölvételre volt szükség, a mit *Münnich Kálmán* bányagazgató úr volt szíves önfeláldozó és önzetlen módon végezni.¹ A felmérés 1885-iki deczember 15-én vette kezdetét s 1886-iki július 29-én fejeztetett be. Ezen idő alatt kijavítottak az ösvények és hidak is és keresztültörtetett az *Ó-ágot* az *Új-jal* összekötő átjáró is. A következő évek a pénz beszerzésére voltak fordítva, s csak 1889-ki májusban lehetett tényleg hozzáfogni *Benedicty Kálmán* bányamérnök úr vezetése és felügyelete alatt az új bejárat áttörési munkálatához. 1890-ki márczius 15-én törték át az utolsó sziklafalat, még pedig matematikai pontossággal, fényes bizonyosságául *Münnich Kálmán* bányamérnöki ügyességének. Mulasztást követnék el, ha elhallgatnám e helyen *Schlosser Albert* úr érdemét, melyet a *Paradicsomba* vivő útnak helyreállítása és a régi bejáratnál levő menedékház felépíttetése által szerzett magának. Mindezekkel azonban korántsem jutottak még befejezésre a barlangnál szükséges munkálatok, különösen sok még a teendő a barlang belsejében, utak és ösvények tatarozása és helyreállítása körül. A barlang administratiója a Keleti Kárpátok osztályára bízott, de ez az osztály oly szűkre mért anyagi eszközökkel rendelkezik, hogy ez irányban is csak lépésről-lépésre haladhatunk előre. Melegen ajánljuk ez alkalommal is a Baradla ügyét a természetbarátok szíves figyelmébe és munkás jóakaratóba.

Különös érdekű a Baradla faunája, melyről a következő művekből nyerünk értesülést:

B. Nyáry Jenő fent idézett munkájában írja le a diluvialis és postdiluvialis időszak faunáját.

Petényi Salamon a „Magyarországi ásatag-állatok marad-

¹ Boldogemlékű Trefort Ágoston miniszter 1000 frtnyi államsegélyt engedélyezett volt e célra.

ványainak jegyzéke“ című iratában feltűnő módon hallgat az aggteleki barlangról. A jelenkori faunáról értekezik *Frivaldszky Imre* a m. t. Akademia évkönyveinek 1865-ben megjelent XI. kötetében „Jellemző adatok Magyarország faunájához“; végre *Schmidl József* ily című iratában: „Die Baradla, Höhle bei Aggtelek“.

Emberesontokon kívül a következő állatok esontjait találták föl eddig a Baradlában:

Lepus timidus, *Canis familiaris*, *Canis lupus*, *Ursus spelaeus*, *Cervus capreolus*, *Cervus elaphus*, *Capra domestica*, *Ovis aries*, *Bos taurus*, *Bos urus*, *Sus scropha*, *Equus caballus*, *Rhinoceros tichorhinus*, *Mustella foinea*. Denevér igen sok van még ma is a Baradlában, jóllehet az ú. n. Denevérbarlangból majdnem egészen eltűntek és félreesőbb ágakba vonultak vissza, a hol a barlanglátogatók nem zavarják.

Frivaldszky említi a *Minispertus Schreiberii*-t, mint Baradlakót, *Schmidl* ezenkívül még a *Vespertilio murinus*-t is. Ugyanő egy békafajt (*Rana alpina Laurenci*) is talált a Retekbarlang vizében, de valószínű, hogy úgy ezt, mint a Vaskapu közelében talált *Pelobates fuscus*-t is az árvíz sodorta be a barlangba. Ezek a békák tehát nem tekinthetők tulajdonképeni barlanglakóknak.

Ezekén kívül előfordulnak még:

Quaedius fulgidus var. *nigra*, különösen a *Csontházban* lévő pocsolyákban. *Eschatocephalus gracilipes* *Frauenfeld*, *Haemalastor grac.* *Frauenfeld*; mindkét faj más barlangokban is előfordul. A *Heteromyza atricornis*-légyfajt csak *Schmidl* találta eddigelé a Baradlában. A Crustaceákat a *Nymphargus stygius* képviseli, a nadályokat a *Typhlobdella Kovácsii*, melyet eddigelé más helyen még nem is találtak. *Schmidl* említi, hogy a *Triton cristatus Laurenti* szintén előfordulna ott, én azonban még egy példányt sem láttam. A barlang bejárata előtti mészsziklán *Frivaldszky* a *Nudaria murina* nevű lepkét találta, melynek ez első lelethelye Magyarországon.

A levegő tiszta a barlangban s a benne való tartózkodás kellemes. A hőmérséklet csak jelentéktelen ingadozásokat mutat a barlangban, mint ezt különböző időkben eszközölt hőmérések mutatják. A legelső mérést *Townson* tette s 1787. július 14-én 15 R.^o külső meleg mellett a barlangban a *Styx* partján (hol?) a levegőt 7.5 R., a vizet 7 R.-nek találta. *Vass Imre* 1826. február 2-án, mikor a külső temperatura 6° és február 8-án, mikor ez 0° volt, a *Mózes oltáránál* 7.8 C., a Vaskapunál pedig

10° C.-t talált mind a két napon. Február 9-ike és 13-ika között hóvíz ömlött be a barlangba s erre a hőfok az említett két ponton 5·5° C., illetőleg 9·5° C.-re szállott alá, de február 15-én már megint 10·5° volt a Vaskapunál. Schmidl 1856-ki augusztusban 20—21° C. külső temperatura mellett az *Apolló templomában* 9·0° C.-t, a Csillagásztoronynál 10·4° C., a Styx partján levő kőpadon 8·0° C., 8·6 C. és 8·4° C., a Retekbarlang elején 8·2° C., a végén 9·2° C. s végre a Paradicsomban 8·0° C. hőmérsékletet észlelt. Münnich Kálmán észlelete szerint 1886. évi február hóban 9·5° és 11·0° közt váltakozott a temperatura. — Hogy valjon az új bejárás áttörése fog-e e részben változást okozni? megválnak.

IV.

A barlang helyrajza.

Az aggteleki barlang, mint már fentebb is említettük volt, valamelyes folyómederhez hasonlítható, melynek mellékfolyóit és forráspatakait az oldalágak képezik. Oldalágak leginkább a barlang elején, a régi bejárat közelében torkollanak a főágba; ilyenek a *Csontház*, a *Rókalyuk*, a *Denevérbarlang*, a *Büdöstői ág*, a *Paradicsom* felé való elágazásával; beljebb az *Ó-ág* vége, mely most már az *Új-ággal* közvetlen összeköttetésben van, a *Retekbarlang*, az *új bejárat* és az *Arany-utcza*. A főág hossza 5797·280 méter, a mi feltűnően egybevág a Vass Imre mérésének adataival, a ki 3067° 4' = 5797·894 méter hosszúnak mondja a főágot. A mellékágak közül eddigelé csak Münnich Kálmán mérte fel pontosan a Paradicsomot és az Ó-ág végét s az előbbit 293·484 m., az utóbbit pedig az Új-ágba való átjáróval együtt 305·014 m.-nyi hosszúnak találta. Vass a mellékágak összes hosszát 1127 ölre teszi, de a Retekbarlangot csak 300 ölesnek mondja, holott Schmidl azt 580 ölesnek találta. Ha ezekhez még hozzáadjuk az új bejáratnak 185 m.-nyi hosszát, valamennyi mellékágnak összes hosszúsága 2867·672 m. lesz. E szerint a barlang egész hossza 8666·5 méter, vagyis kereken 8·7 kilométer.

E szerint az aggteleki barlangot a föld kerekiségének valamennyi barlangjai között a második hely illeti meg kiterjedés tekintetében. Hosszúságra nézve csak a Mammuthbarlang (402 km.) múlja felül. Az adelsbergi barlang hossza csak 5·5 kilom., a kreuzbergi pedig csak 1760 m.

A barlang régi bejárata a *Poronyatető* déli oldalán van, közelében a menedékház, melyben májustól októberig az első vezető is benne lakik. Két tetőirányos, mintegy 25 m. magas sziklafal hegyes szögletben érinti egymást s átkelven az előttök levő omladékhalmon, a barlang nyílása előtt állunk. Nyilvánvaló, hogy a nyílást sziklaomlás idézte elő, melynek törmelékei alkották az említett omladékhalmot.

Ennek belső lejtőjén 28 lépcsőfokon kell leszállni, hogy a bejárat ajtajához jussunk. Balra a bejárattól a magyar orvosok és természetvizsgálók 1867-iki látogatása emlékére egy tábla van a sziklába beillesztve, rajta a következő felírás: „A magyar orvosok és természetvizsgálók 1867-iki augusztus 18-án a természet nagy rejtélyeit az aggteleki barlangban a tudomány fáklyájával vizsgálván, mohosult sziklái előtt a magyar vendégszeretetet Ragályi Gyula szíveségéből élvezték. Emlékül a nagygyűlés.“

Az ajtó felnyílik s lépcsőfokon szállva le az omladéklejtőn tovább, szorongó szívvel lépünk a barlangba. Mintegy 30 méternyire a bejárattól balfelől egy sziklahasadék, a *Kémény* van, mely alatt igen jó ivóvíz gyülemlik össze, de csak a nedvesebb évszakban. Egy, csak a későbbi korban tágított nyíláson (Raisz idejében csak 2 lábnyi magas volt, Vass már 4 lábnyinak mondja) a *Pitvarba*, egy már jónagyocska üregbe jutunk, melyből jobbra a Csontház ágazik ki. Ebből jön ki az *Acheron* vize, melyet úgy érünk el, ha kissé balra tartunk; csak itt érjük még el a barlang fenekének szintjét.

A Csontház nevű üregnek a méretei nagyon változók, különösen a magassága. A fenekét óriási sziklatuskók borítják. A Csontháznak azt a részét, mely a patak balpartja és a sziklafal között vonul el, az itt található emberi csontok miatt B. Nyáry temetési folyosónak nevezte el. Raisz említi, hogy a Csontházból egy hasadékon át a napvilágot látta, Vass már nem talált a szabadba vezető nyílást és most sem található ilyen.

Ha tekintetbe vesszük, hogy az *Acheron* a bejárat közelében kelet felé levő *Ravaszlyuk*-ból nyeri a vizét, egész hitelt érdemlőnek tűnik fel a Raisz állítása; hiszen az általa látott sziklahasadékot a század eleje óta igen könnyen elzárhatta a szikláknak ilyen helyen nem is épen ritka elmozdulása, a mi nem zárja ki azt, hogy a beszivárgó víz megtalálhatta a maga útját a sziklák vékony repedései között. Már Raisz is említi, hogy a barlang ezen vizében csontok fordulnak elő, de értekezésének kiadója, Bredetzky S. ezt kétségbe vonja s azon néze-

tének ad kifejezést, hogy azok az állítólagos csontok valószínűleg cseppkövek lehettek. Vass is megemlékezik az e helyen talált emberi csontokról. Mind a ketten abbéli nézetöknek adnak kifejezést, hogy a talált csontok oly emberekéi lehettek, a kik a tatárjárás és a török háborúk idejében a barlangba menekültek és ott pusztultak el; „lehetséges az is, hogy abban az időben, mikor még az egész környéket őserdő borította, valamely rablóbandának szolgált raktárul a barlang, melyben kegyetlenségöknek szerencsétlen áldozatait lemészárolták“ (Raisz). — Csak B. Nyárynak fentebb is említett alapos kutatásai derítettek fényt erre a dolgra, bebizonyítván, hogy tulajdonképen kőkorszakbeli barlanglakó emberek temetkező-helyével van dolgunk. A mily érdekes ez a barlangág a régészre nézve, ép oly kevés érdekest nyújt a túristának, mert bekormozott falai teljesen nélkülözik a cseppkődíszet. Visszatérve a *Pitvarba*, leszállunk az *Acheronhoz* (57 m.); átkelve rajta és elhaladva *Palmyra romjai* mellett, az *Ország táblájához* jutunk; a barlang falához támasztott nagy kőlap ez, melynek sima lapja tele van irkálva barlanglátogatók neveivel és egyéb felirásokkal, melyeket azonban a korom már olvashatatlanokká tett. Egy pallón átkelve a patakon, a *Királykutat* érjük (116 m.), egy darázs-kőből való kagylóalakú kis medenceze ez az Acheron balpartján, teli pompás ivóvízzel, melyből az alvilági túristák szomjukat szokták oltani. Ismét visszatérve a jobbpartra, az úttól balra egy szép cseppkőképződményt, a *Mózes oltárát* mutatja a vezető, mely Raisz és Vass leírásaik szerint akkor sokkal díszesebb lehetett; díszétől bizonyára a látogatók kiméletlen vandálismusa fosztotta meg.

A barlang túlsó falában a második mellékágnak, a *Róka-lyuknak* bejáratát érjük most. (137 m.¹)

Kezdetben szerte-szét heverő sziklatuskókon haladunk a folyosóba, mely csakhamar annyira megszűkül, hogy csak négykézláb juthatni be egy tágasabb csarnokba, melynek padmalyát igen találóan hasonlította Schmidl egy tüzdelt ágytakaróhoz. Átkúsza egy másik szűk nyíláson, ismét tágas csarnokba jutunk, melyben Raisz egy róka-csontvázat talált s ez után nevezte el a mellékágot.

Ezt a csarnokot egy sziklaomlás két részre osztja; az elülső rész jóformán sík s vöröses színű travertiu-réteggel van borítva;

¹ Az egyes barlangrészek nevei után zárjel közt álló számok a régi bejáratától való távolságot jelentik méterekben.

balkéz felől egy 16 m. magas és 20 m. hosszú, vöröses darázs-kövel borított sziklafal, az ú. n. *Vörösfal* tűnik itt szembe. Az üreg hátsó részében egy mélység tátong, melyből szép alakú cseppkőoszlopok emelkednek ki. Rendetlenül, szerteszét és egymáson heverő sziklatuskók közt szállunk le a mélységbe s csakhamar egy gyönyörű cseppkövekkel díszített csarnokba jutunk, melynek közepén hófehérségű stalagmitokkal borított halom, a *Vár* emelkedik; e stalagmitok egyikét *Őrtoronynak* mondja a vezető, mert csakugyan hasonlít is az őrtoronyhoz.

Ha gyengén ráütünk itt a cseppkőoszlopra, harangszerűen konganak s a kongást komoly ünnepélyességgel zengik vissza az üreg falai. A halmot környező sziklafalban néhány, még ki nem kutatott folyosó bejárata látszik. Ezt a barlangágot kevesen látogatják s azért nem is oly kormosak benne a cseppkövek, mint a főágban. Egyes jelekből arra lehet következtetni, hogy egykor nagy víz járta ezt az üreget, de később valami sziklaomlás elzárta tőle a vizet.

Másodszor is meg kell tennünk az előbb leírt fáradságos utat, hogy visszajussunk a főágba, melyben tovább haladva, a *Függönyhöz* jutunk; itt megint átkelünk a patakon, mely kevéssel odább egy sziklanyíláson át a jobboldali barlangfal alatt tűnik el. Most néhány lépcsőfokon fölmenve, tágas csarnokba, a *Nagytemplomba* jutunk, mely imponál ugyan méreteinek nagyságával, de falai és cseppkőképletei annyira be vannak kormosodva, hogy a benyomás ezáltal sokat szenved. A barlang szélessége itt mintegy 27 m. A csarnok közepén álló *Nagy-oltáron* kívül még számos cseppkőképlet van benne, melyek régibb barlangkutatók fantáziájának köszönik elnevezéseiket. Évtizedek előtt bizonyára pompás látványt nyújthattak a hófehérségű, ragyogó cseppkövek, ma azonban bekormozva és megcsonkítva, fájdalom, alig kötik le a turista figyelmét. Az egyes képletek közül leginkább a következőket szokta a vezető megmutatni: a *Szentháromság oszlopát* (közös talapzaton álló három oszlop), a *Vaskályhát*, a *Szószéket*, a *Pápasüveget*, a *Kovács fúvóját*, *Szt István tornyát*, az *Aprószentek kórusát*. Különösen feltűnt nekem e helyen egy kettéhasadt cseppkőoszlop, mely talapjának részleges helyváltoztatása, valószínűleg a padmaly repedéseiben történt sziklaomlás következtében hasadt ketté. A vezetők úgy mondják, hogy földrengés hasította volna meg. A Szentháromság oszlopa mellett a *Denevérbarlang* (221 m.) torkollik a Nagytemplomba. — A Denevérbarlang majdnem párhuzamosan halad a főággal a plató déli oldala irá-

nyába; meglehetősen szűk, nagy kőtuskókkal elborított folyosó ez, mely csak vége felé tágul ki nagyobb üreggké; a cseppkövek és darázkövek elég tiszták még benne. Már előbb is említettük volt, hogy a múlt században be volt falazva a Nagytemplom felőli vége s hogy e szerint valószínűleg saját, most már beomlott bejárata is lehetett. Raisz és Vass roppant sok denevért találtak benne, „melyek télen át nagy, néha majdnem ölnyi vastagságú csomókba összekapaszkodva, e kamarában várták a kikeletet“ (Raisz). Még néhány évtized előtt is ott voltak a denevérek, ma teljesen eltűntek s valószínűleg más odúkba vonultak vissza a szakadatlan háborgatás elől. Régibb századokban szintén aligha tartózkodtak itt denevérek, mert guánójok annyira megrontotta volna a levegőt, hogy annak a bűzét bizonyára még az ősemler sem állotta volna ki.

Sokat törték a fejüket a kutatók a *Denevérbarlang* bejáratánál és odább, a főágban is előforduló *Kerékvágás* mivolta felett. Csakugyan kerékvágáshoz hasonló, egymástól 95 cm. távolságban párhuzamosan futó bevágások ezek, „talyigák kerékvágásai. A talyigákat darabonként vitték be a barlangba s ott bent a menekültek holmijének kényelmes tovaszállítására használták“ (Raisz).

Úgy látszik, hogy egészen véletlen alakulások ezek a kerékvágások, melyek alakjukkal adtak alkalmat a különféle kalandos következtetésekre. Legvalószínűbb, hogy a padmalyon levő megfelelő hasadékpárnak s illetőleg az ezekből lecsepegő mészvíznek köszönik létrejöttüket. A most következő *Kistemplom* egy 18—30 m. széles s époly magas csarnok, melyben csodásan hangzik a karének. Balfelől a *Büdöstói ágból* (312 m.) jön ki a *Styx* a főágba; partján kellemes pihenőhely van, honnét jól hallani a patak zúgását, mely nem messze innét kis vízesést képezve omlik egy nagyobb medenczébe. A *Kistemplom* után a *Kisterem* következik, melyet a barlangi patakok áradványi lerakódásai síma talajú táncsteremmé alakítottak.

A *Büdöstói ágba* befordulva, kezdetben agyagos talajon haladunk, kissé meghajolva, aztán kétszer is átkelve a *Styxen*. bekanyarodunk a *Paradicsomba* vezető oldalágba. Lehet ugyan egy darabon a patak mentén is felfelé haladni, de tovább olyan alacsony a padmaly, hogy mégis csak vissza kell fordulni. Általában az a nézet van elterjedve, hogy ez az ág összefüggésben áll a *Büdöstói* vagy *Domiczai* barlanggal. Reméllem, hogy rövid idő múlva sikerülend a Kárpátgyeletnek kikutatni ezt az összefüggést, hahogy csakugyan létezik. Egy szűk és

jó meredek emelkedésű folyosóba, a *Purgatoriumba* jutunk most, melyen át egész 1885-ig igazi kinszenvedések árán juthattott csak a Paradicsomba a turista. Négykézláb kúszva, sokszor a sziklapadmalyba ütközve, majd megfúlt a szurokszövétnekek füstjével telt levegőben. Testesebbekkel nem egyszer megtörtént az is, hogy a szó szoros értelmében bent rekedtek és csak előre vagy hátra vontatva lehetett őket nem épen kényelmes helyzetökből megszabadítani. Ma már annyira ki van tágitva a folyosó, hogy fennálló helyzetben elég kényelmesen juthatni át rajta a *Paradicsom előcsarnokába*, hol a *Széchenyi szobra* látható. Szűk, alig 2 m. széles folyosó vezet az előcsarnokból magába a Paradicsomba, mely kétségkívül a barlang legszebb üregeinek egyike; hossza 80—100, szélessége mintegy 40 m. Igen sok a Paradicsomban a mindenféle szebbnél-szebb stalaktit- és stalagmit-képződmény, csak az a kár, hogy igen sok van közülök megrongálva. Több oszlopsor úgy van elhelyezve, mintha ők tartanák az üreg padmalyát és kedvező megvilágíttatás mellett valóban leírhatatlan benyomást tesznek; önkénytelenül is visszaidézik emlékünke gyermekkorunk tündérmeséit; alvilági tündércsarnokba képzelhetjük magunkat és szinte várjuk, hogy egyszer csak a tündérek királynője is megjelen. Elmélázásunkból harangkongás ébreszt föl, a vezető a cseppköoszlopokon harangozik. Természetes, hogy a sok cseppkőképződménynek mind megvan a maga neve; a sok közül csak a következőket említem fel: *az aradi tizenhárom vértanú, Ábel koporsója, Kain, a ledólt orgona, Ádám és Éva, a veres torony*. Pontos fölmérés szerint 293·484 m. a hosszúsága ennek az üregnek; talajának travertin rétege alatt a barlangi medve és más őskori állatok csontjai fordulnak elő.

Visszatérve a főágba s áthaladva a *Kistermen, nepomuki Szt János szobrához* jutunk, ezen túl az Acheronhoz, mely elhagyva szűk medrét, ismét visszatér a főágba, a hol a Styx-szel egyesül. Az ú. n. *Nádorúton* tovább haladva és kétszer átkelve a patakon a *Virágoskertbe* jutunk, melynek közelében szintén vannak olyforma kerékvágások, mint a Denevérbarlang elején. Vass idejében hófehér színben ragyogtak itt a cseppkőképződmények, de fájdalom, ma bizony egészen be vannak ezek is kormosodva s azért nem is képesek többé a barlangjáró képzeletére hatást gyakorolni.

A *királyi trónus* közelében egy kőomlás 10 m.-nyire szűkíti meg a barlangot, mely azonban odább megint kibővül és a *Nádoroszlop* (385 m.) mellett újra 27 m. szélességet ér el. A

Nádoroszlop nevű stalagmit József főherczeg nádor 1806. évi látogatása emlékére a következő feliratot mutatja:

„IosephVs arChIDVX aVstrIae regnI hVngariae paLatInVs pater patrIae Latebras sVbterraneI antrI baraDLa VIDIt.“

A vezető az oszlop elé áll és hangosan leolvassa nemcsak a latin szöveget, hanem annak nem létező magyar fordítását is, a min a túristák ugyancsak elcsodálkoznak; de még inkább elámúlnának, ha elárúlnám a derék férfi iskolázottságának fokát, a mit azonban nem teszek. Innentől fogva jó darabon megtartja a barlang 27—30 m.-nyi szélességét, a patak mindenütt szorosan a jobboldali fal mellett foly s így elég kényelmes itt a járás. Nem említve mind az elnevezéssel bíró cseppkőképleteket, csak az ú. n. *Vámszedőt*, egy magánosan álló oszlopot említek meg, mely onnan nyerte elnevezését, hogy egy pénzgyűjtő-szelence van mellé elhelyezve, melyben az aggteleki iskola és templom fenntartására gyűjtenek adományokat. Mondják, hogy egy másik, innen nem messze álló oszlopon Ferdinánd főherczeg 1817-iki látogatását megörökítő felírás lett volna, de hogy már Vass idejében darázs köréteg borította volna ezt a feliratot, annak bizonyoságaúl, hogy elég gyorsan történik a cseppkőképződés a barlang ezen részében.

A *Reviczky oszlopán* a következő felirat olvasható: „üDVöz Légy Drága s Ió kIráLyVnk IobbIa ReVIsnyei gróf ReVICzky hazánk tsILLaga, DIsze.“

A *nagyterem* (683 m.) egy 40 m. szélességű csarnok, melyben asztal és két ülőpad hívogat pihenésre. Talaja ennek az egykori tófenéknek egészen sík és tánczra már csak azért is alkalmas, mert oly helyről is van benne gondoskodva, a hol a zenekar helyezkedhetik el.

Átkelve most a patakon, a *barlang fejedelmét* érjük s túl rajta a *mészárszéket*, mely függő húsdarabokra emlékeztető cseppkövektől nyerte a nevét. De itt aztán véget ér a kényelmes út. A barlang ugyanis 6—10 m.-nyi folyosóvá szűkül, melyet a patak sokszori áradásaival és iszapolásával sikamlóssá tesz. Itt kezdődik a köomlások és törmelékhalomok régiója is s azonnal meg is kezdjük iszaptól csuszamlós lépcsőfokokon a *Moria hegyére* (885 m.) való felkapaszkodást. A barlang körülbelül 50 m. széles ezen a helyen, de ennek a térnek legnagyobb részét a sziklaomlás által támadt Moria-hegy tölti ki, melynek jobboldali lejtőjén vezet az út. Az üregnek és a hegynek 80 méternyi impozáns magasságát úgy ítélni meg legjobban, ha felküldjük a vezetőt a hegy csúcsára s onnan világíttatjuk meg

vele az üreget. Ezt az omladékhegyet egykor sűrűn boríthatták a stalagmitok, mert Raisz azt mondja, (282. és 283. lap) hogy oly sűrűn állottak egymás mellett a köcsapok, „hogy erdőben véli magát az ember, melyen csak ügygyel-bajjal lehet áthatolni“. Azt is említi Raisz, hogy néhány év előtt (tehát a jelen század elején) egy egész emberi csontvázat találtak ottan, „mely valószínűleg valamely vigyázatlan ember váza lehetett, ki vezető nélkül merészkedett ebbe a sírboltba bemenni, s nem találván vissza, ottveszett“.

A Moria hegyéről egy ösvény (947 m.) vezet le egy cseppkövektől és sziklaomladékoktól környezett kis medenczéhez, az ú. n. *Törökfürdőhöz*. E helyen megint elérjük a barlang fenekének szintáját s egy szűkebb barlangfolyosóba jutunk; egy sziklaomlás félretereli itt a patakot, ez vízesést is képez, melynek zúgása már távolról hallható. A *Moria hegyétől* a *Vaskapuig* terjedő, mintegy 800 m.-nyi hosszú szakasz a geológiai tekintetben legérdekesebb része a barlangnak. Hajdani tómedenceze ez, melyben összegyülemlt volt a víz, mielőtt a Vaskapunál utat törhetett magának. A padmaly bomlása és egyéb sziklaomlások omladékalmokat alkottak benne, melyek azt több ágra is osztották. Ezáltal különülhetett el az ó-ág vége is, melyet egész a Münnich felmérésének idejéig önálló ágnak szoktak volt tekinteni. A patakot is oly omladékhegy, a *Parnassus*¹ (987 m.) szorította jobbfelé.

Egész a legújabb időig is csupán csak a patak partján lehetett igen száraz időjárásakor és nagy nehézségekkel az új-ágba bejutni. A csak 5—6 méter széles folyosót sokszor elárasztotta a víz s különben is több helyen sziklatuskók zárják el az utat. A mióta Münnich kitörette az átjárót a régi barlangból az újba, nem használják többé azt az utat.

A Parnassus lábánál e szerint kétfelé ágazik az út, az egyik balra fel az ó-ágba, a másik jobbra a patak mentén az új-ágba. Az előbbi utat választva, jó meredek lejtőn kapaszkodunk fel a Parnassus-hegy oldalán, megtekintjük a balkéz felé eső *Zsidótemplomot*, melynek boltozatát, mintha szikla- és cseppkőoszlopok hordanák, fenekén pedig sok ily feldöntögetett oszlop hever. Egy kürtőszerű nyíláson át feljuthatni a Parnassus

¹ Így nevezik ezt a hegyet Raisz, Vass és Schmidl; újabb időben *Hóreb* a neve. A régiek ez utóbbi névvel azt a hegyet jelölték, mely az ó-ágot az újjal összekötő ujonnan készült áttörés lejárójául szolgál és melyet most *Libanon* hegyének neveznek. Sajnálatos és csak tévedésre okot szolgáltatató újítások az ilyenek.

csúcsára. A *Hárem* egy oszlopesoport, a *Holdvilág* pedig (1040-5 m.) egy világos színű kerek darázs-kő folt, a sötét színezetű sziklában. A *Diána templomában* gyönyörű oszlopesoportok vannak, köztük a *Kis-orgona* és a *Kórus* egy szép sorrendben álló oszlopsorozat; a *Gyémánthegy* gyönyörűen ragyogó kristálylapjaival köti le figyelmünket. Egy oszlopon a következő felírás olvasható: SpeLVnCa BaraDLa sVo qVoqVe LIItat senIorI Iosepho ALMassI; az ú. n. *Almássy emlék* ez, gróf Almássy József gömörvármegyei főispán 1825-iki látogatásának emlékére így nevezve. A *Viasz-utcza* (1171 m.) nevét az oldalait és fenekét borító, feltűnően sárga színű cseppkövektől nyerte. Egy sziklatuskót érünk most, rajta a következő felírat: „Ferdinandus coronae princeps“ (V. Ferdinánd trónörökös korában tett látogatásának emlékéül); itt van az ó-ágnak a végpontja (1276 m.) E helyről ezelőtt egész a Parnassusig kellett visszatérnie a túristának, ha az új-ágba akart jutni; most az új áttörésen, a *Münnich Kálmán útján* átjuthatunk oda és elhaladva a *tarpataki vízesés* meg a *Dante pokla* mellett, hol igen szép karcsú cseppkőoszlopokban gyönyörködhetünk, a *Libanon* hegyére jutunk (ezelőtt *Hóreb* hegye), melynek lejtőjén újonnan készült lépcsőfokokon szállunk le. Az ú. n. *kis-ebédlőnél* elérjük az új-ágot. Ha a Parnassus felől a patak mentén jöttünk volna ide, úgy a csak 5 m.-nyi széles folyosóban a *Galambházat* és a *Fehérhegyet* láthattuk volna meg, csak hogy ez az utóbbi bizony már nem fehér, mint a milyen egykor volt, hanem ugyancsak szürke. Jobb felől egy keskeny folyosó, az *Ördögárok* (1157 m.) látható, melyben a pataknak egy ága vész el s azért nem is járható. Most a joggal *Nehézútnak* nevezett (1270 m.) sziklatöredékekkel borított folyosó következik, melyen ugyancsak fáradságos az átjutás. Vass azt mondja (28-ik lap), hogy nagy esőzés idején megtörténik e helyen, hogy nyugodtan be kell várni a víz lefolyását, mert ilyenkor a patak hirtelen megárad, elborítja a folyosót egész szélességében és tajtékzó vize a sziklatuskók között egész örvényeket képez. Raisz is ugyanazt mondja (285. lap). Itt vagyunk a barlang legnagyobb üregében, melynek szélessége 100, magassága 80—85 m.-nyi; csak hogy ezt az üreget is jórésztben kitöltik a sziklaomladékok és töredékhalmok, még a patak is elvész a köztörmelékek alatt.

A hegyre fölkapaszkodva, egy óriási, 18 m.² alapú és 6 m. magasságú sziklatuskó mellett haladunk el, mely lezuhantában ugyancsak beékelődött. Jobbkéz felől a patak foly, mely esős

időben hatalmas zúgással tör elő a jobboldali sziklafalból; valószínű, hogy ugyanaz a víz ez, mely előbb a *Ordögárokban* tűnt volt el. Különböföle cseppköalakzatok mellett elhaladva és elhagyva *Nándorfehérvárát*, ez oldalról is a *kis-ebédlőbe* jutunk, oda, a hova az új áttörés vezet. és szinte jól esik, hogy megint legalább annyira a mennyire sík talajt érzünk lábaink alatt. De ez a sík talaj nem soká tart, mert csakhamar sziklaomlások szűkítik meg ismét az utat; egy torony- és párkányszerű cseppkövekkel ékeskedő szikla, *Murányvár* áll előttünk; a *Kaukázusnak* nevezett sziklaomlás pedig arra kényszerít, hogy ennek aljában keressünk magunknak utat a *Thermopylei szoroshoz* (1487 m.), mely nem szélesebb 35 m.-nél. Kissé odább a *Nagyüregbe* (1547 m.) jutunk, ennek szélessége 50 és 70 m. között váltakozik, benne van a *Tábor hegye*. Most már megettünk van a sziklaomlások régiója, eljutottunk a nagy földalatti tómedenceze másik szélére, és a *Vaskapunál* (1644.6 m.) azt a helyet érjük el, a hol a víz áttörte a sziklafalat. Innen túl szintén váltakoznak ugyan a barlangban nagyobb üregek és szűkebb folyosók, de oly nagy medenczét, mint a melyet épen elhagytunk, nem érünk többé. Úgy látszik, hogy innenfogva meglehetősen egyenletesen állt ellent a kőzet a víz vájó hatásának, mert a barlang teljesen vízmederhez hasonlít már itt. Csak a barlang legvégén érünk még egy nagyobb üreget, annak jeléül, hogy itt is nagyobb mennyiségű víz torlódott volt meg egykor. A Vaskapunál csak 25 m. szélességű a barlang, s ez volt ennekelőtte a barlang legnehezebben járható helye, a honnét a látogatók legnagyobb része vissza is tért. Csakis a Vaskapuig volt ismeretes a barlang 1825-ig, a midőn sikerült Vass Imrének tovább is behatolni. Ennek a fáradságos átjárónak köszönhető egyébiránt jórésztben, hogy túl rajta nem kormosak már a cseppkövek. Ma már sziklarepesztések által annyira ki van tágítva a Vaskapu, hogy egészen könnyű a rajta való átjutás; igaz ugyan, hogy esős időben most is jó mély iszapban kell rajta végigcsoszogni. A közel 200 m.-nyi hosszú folyosóban a gyakori árvíz mindig hagy maga után iszapot és pocsolyákat. A *Czifrabolt*- és a *Pantheonnál* ismét kitérül a barlang; e helyen három magas vöröses színben ragyogó cseppköoszlop lep meg, melyeket Vass *Szt háromságnak* nevezett el. Odább is szép cseppkőképletek következnek, melyek közül a *Jupiter trónusát*, a *Szultánt*, és a *Szultán pamlagát* említem meg. Ez utóbbi feltűnően hasonlít egy kipárnázott pamlaghoz, melynek bevonata olyforma benyomásokkal van ellepve, mintha

ujjak hegyeivel készültek volna. A patak jobbpartján egy nyúlánk oszlop, a *Minaret* emelkedik, odább pedig az *Olymp* (1911·6 m.) egy 30 m. magas halom. Az Olympot gyönyörű stalagmitok borítják s itt szokták a vezetők a napfelköltét bemutatni, kioltván minden világot úgy, hogy a turista teljes sötétben marad. Ha most felmegy a vezető az Olymp tetejére és szövétnekével lassan bukkan ki a cseppköoszlopok megül, oly csodás fényhatás támad, mely valóban hasonlít napfelköltéhez a hegyek között. A *török mecsetnél* arra szólít fel a vezető, hogy maradjunk kissé vissza s kevéssel azután szép összhangzatos harangkongatást hallunk messziről, melyet a *Tündérvár* oszlopainak kongatásával idéz elő a vezető. Maga a *Tündérvár* egy magas, gyönyörű hófehér és sárgás színű cseppkövekkel borított kőszikla. E helyen 25 m.-nyi magas a barlang és különösen gazdag még be nem kormozott szép cseppkőképződményekben. Az egész Baradla legszebb képleteinek egyike a *Semiramis függőkertje*; gyönyörűen ragyogó cseppköoszlopok tömege között egy lefátyolozott női mellszobor látható; ki is lehetne ez más, mint Semiramis? Kevéssel odább van az *Apolló temploma* és a *Tűzokádó*, egy fénylő kristályokkal borított és kősóra emlékeztető cseppkőhalom. Most 24 m.-nyire tágul ki a barlang s e csarnok túlsó végén a jobboldali fal mellett látható a *nagy orgona*, (2257·6 m.), egy orgonasípkra emlékeztető oszlopsor. Most jó darabon mindig 10 m. széles marad a barlang s odább egy helyen alagúthoz hasonlít a metszete, a miért *Budai alagútnak* is nevezték ezt a helyet. A *Pisai toronynál* (2477 m.), egy így nevezett ferdén álló sziklánál megint 55 m.-nyi szélességet és 25—30 m. magasságot ér el a barlang; ebben az üregben van balfelől a *Színpad*, jobbfelől pedig a *Kalvária*, egy stalagmitokkal bőven megrakott, mintegy 20 méternyi magas halom.

Az *Indus sátornál* (2619 m.) csak 10 m. széles a barlang, odább, ott, a hol *Hekatét*, *Plutót* és a *Plutó templomát* (2688 m.) mutatja a vezető, már megint 22 m. Itt van a *Hekate hálósobája* is, meg egy, a patak által alkotott szigetkén, a *Hekate fésűje*. A most következő barlangrész meglehetősen komor, falai sötét színűek s csak itt-ott van rajtok cseppkő. A *Scylla és Charybdisnél* megint kétfelé ágazik a patak s a baloldali ág a szikla alatt tűnik el. Kevéssel odább a jobbfelé elágazó leghosszabb oldalág, az ú. n. *Retekbarlang* (3023 m.) bejáratát érjük. A Retekágot *Ravaszyuknak* is nevezik, mert úgy mondják, hogy az Aggtelektől délkeletre eső hasonló nevű nyelő-

vel állana összeköttetésben. Ez a barlangág, melynek hosszát Schmidl 580 ölre (1100 m.) becsüli, nagyon gazdag cseppkövekben, melyek retekre emlékeztető alakban függnek le padmalyáról. Csak száraz időben járható, mert esőzéskor egészen elárasztja a rajta átfolyó víz.

A főág megint megszűkül és jó darabon átlag csak 10 m. széles marad; két egymással összenőtt stalagmitot a *barátság-oszlopának* vagy *Castor és Pollux*-nak neveztek itt el (3208 m.). Kevéssel az ú. n. *Vass-oszlop* előtt (3366 m.) 18 m.-nyire tágul ki a barlang és baloldalt egy meredek, az elején 5, beljebb csak egy méter széles folyosó nyilik belőle, mely valószínűleg valamely keskeny sziklahasadékkal nyilik a szabadba. Münnich egy denevért látott itt, mely valószínűleg ezen az ágon keresztül juthatott be a barlangba. A *Pindus* hegye közelében van baloldalt egy fülkeszerű grotta, melyben Vass munkálatai közben pihenőt szokott volt tartani és melyet ugyanő *Proserpina hálószobájának* nevezett volt el. Azután *Árvavárát* érjük, melyet némelyek — gondolom, hogy a szepességiek — *Szepesvárának* is neveznek; odább a *Tempe völgyét* (3626 m.), mely különösen gazdag csúcsaikon majdnem áttetsző szép cseppkövekben. Innen kezdve nagy a zavar az egyes képletek elnevezése körül s nehogy még én is öregbítsem a konfuziót, ezentúl csupán a Münnich fölvételében foglalt neveket fogom használni.

Az *oláh házaspár* és a vele szemben levő *klastrom* táján megint látható baloldalt egy hasadék a sziklában. Odább a *Minerva sisakját* meg a *Szűzmaria* és *Szt László* szobrait érjük. Valamivel tovább a víz is eltűnik megint a jobboldali sziklafal alatt, egy vizesést képezve előbb, melyet Münnich a környezetében ragyogó szép kristályok miatt *Gyémánt-vizesésnek* nevezett el.

A régi bejárattól számított 4509-ik méternél torkollik be az új áttörés a főágba. Kezdetben mintegy 85 méternyire minden jelentékenyebb emelkedés nélkül egy régi vízmosást követve halad az áttörés, azután 100 m.-nyi hosszúságban 28°-nyi emelkedést mutat s egy, az út mellett levő töbörben nyilik a szabadba; utolsó, emelkedő részében 330 kényelmes lépcsőfok van alkalmazva.

A barlang végefelé tovább folytatva földalatti útunkat, egy gyönyörű alakú vöröses fehér stalagmit, az ú. n. *alabastrom-oszlop* (4726 m.) köti le figyelmünket. Vass és Schmidl említik, hogy az alabastrom-oszlop közelében is nyilnak oldal-

ágak, de soha senki se járt bennök. Egy most következő alakzatra nézve még nem egyezhettek meg a tudósok, vajjon a Medea fejéhez vagy egy óriási polyppushoz hasonlít-e; azt hiszem jó lélekkel rábízhatom a barlanglátogatókra, hogy tetszésük szerint válaszszanak a két elnevezés közül. Egy nagy cseppköoszlopot annyira alámosott itt a víz, hogy az ember szinte minden pillanatban azt várja, hogy el fog dűlni, pedig bizony jó régecskén így áll már, Vass is ilyennek látta. Az *Apolló terme* bizvást hasonlítható ékszerszekrényhez, annyi benne a szebbnél-szebb ragyogó cseppkőképlet. Tovább haladva a *Siegmeth pihenőjét* érjük, még tovább az *Aranyutat* (4986 m.) a jobbra kiágazó oldalágak utolsóját; csak hogy annyira szűk ez a folyosó, hogy csak mintegy 20 m.-nyire lehet belémenni. Sok benne a vörös cseppkő és a feneke is vörös travertinnel van borítva. A főágnak egy oldalt eső kiöblösödése, melyben egy 35 m. magas omladékhalom, a *Gellért hegye* emelkedik, egyszersmind a barlang legszebb képződményét, a *Csillagvizsgáló tornyot* is rejti magában. Egy alapján 8 m.-nyi vastag, 20 m. magasságú s csúcsán kihegyesedő barna oszlop ez. Ha a kivágott lépcsőfokokon fölmegyünk a Gellérthegyre, csodás látvány tárul elénk. Középen a hatalmas oszlop, tetején egy toronygombszerű bunkó, fölötte függönyszerű díszítések, körülötte kisebb-nagyobb mindenféle cseppköoszlopok s mindezek fölött 32 m.-nyi magasságban a hatalmas sziklabolt.

Innen kezdve megint igen fáradságos az út s előreláthatólag sok pénzünkbe fog kerülni, míg járhatóvá tehetjük. Szerte-szét heverő sziklatuskók között kúszva, vagy rajtok átmászva haladhatunk csak tovább. A *Plutó lakhelyében* jó ivóvizet találunk. Most egy nagyon komor és kietlen barlangrész következik, a mit már a *munkácsi tömlőcz* és a *siralomház* elnevezések is jeleznek. Igen szűk is a folyosó, néhol csak 3—4 m.-nyi széles s csak szikláról-sziklára ugrálva érjük el a *világtó tornyot* (5392 m.) és egy *Cerberus fejének* nevezett hatalmas sziklát, melyet azonban inkább hasonlítanék rozmárfejhez. Itt már a patak medre is egészen eltűnik, sőt még az árvíz is valamely titkos úton folyhatott le, nem sikerülvén neki e helyen áttörni a sziklákat; pedig, hogy megkísérettette az áttörést, mutatja a most következő, átlagosan 50, sőt helyenként 70 m. szélességű csarnok. A *Ganymedes kútjából* (5693 m.) merített pompás vízzel eloltva szomjunkat, csúszós agyaggal borított omladék-hegyre kapaszkodunk föl, hol Vass állítólag egy emberi lábnyomot s egy oly fekete korszónak cserepeit találta volna, mint

a melyet most már nem készítenek. A láblenyomat a természet játéka lehetett, a cserepeket pedig az árvíz hozhatta ide. A hegy tetején az óriási *bálványszlop* (5706 m.) áll, magassága 11, vastagsága 8 m., s úgy van elhelyezve, mintha az üreg padmalya volna vele kitámasztva. A barlang most egész 2 m.-nyire szűkül össze s ezen a szűk, kezdetben lejtős folyosón a *Pokolba* (5771 m.) jutunk, s ettől 26 m.-nyire elérjük a *barlang végét* (5797-280 m.) Utunk idáig 7 órát vett igénybe s az új bejáratnak köszönhetjük, hogy nem kell ezt az utat fáradtan még egyszer megtennünk, hanem kijuthatunk 1½ óra alatt Isten szabad ege alá.

V.

A barlang látogatására vonatkozó szabályok és útmutatások.

Már az első fejezetben is említettem volt, hogy Tornallya, Pelsöcz és Torna az a három vasúti állomás, a melyekről kocsin a legrövidebb idő alatt érhető el a Baradla. Mind a három helyen kaphatók kényelmes kocsik és jó lovak.

Klanicza János első vezető kötelezve van, hogy májustól októberig a régi bejáratnál levő menedékházban lakják és nála szerényebb igényeknek megfelelő lakás és ellátás is kapható, a menedékházban kifüggesztett díjszabáson kitett áron. A barlang gondnoka annak legalaposabb ismerője, Baksay Dániel aggteleki református lelkész úr. Ajánlatos, hogy azok a Torna felől érkező túristák, a kik az új bejáraton akarnak bemenni a barlangba, egy-két nappal előbb levélben értesítsék a tisztelendő urat ebbeli szándékuk felől, hogy a kellő időre odarendelhesse a vezetőt. A barlang meglátogatására vonatkozólag a következő szabályzatot állapította meg a Kárpátegyesület:

1. A barlang megtekintése rendszerint az új bejárásnál kezdődik, mely Aggtelek községétől mintegy 30 percnyire, a jósaíi út közelében van és háromféleképen eszközölhető:

a) Gyakorlatlanabb túristák, a kik nagyobb fáradságot bármi okból kerülni kívánnak, az új bejárat felől csak a Csillagvizsgáló toronyig mennek s onnan ismét visszatérnek (1½ óra), azután kocsin a régi bejáratához menve (50 perc), erről az oldalról az ó-ágot tekintik meg a Kisteremig és a Paradicsomig (1½ óra). Összesen tehát 3 órai földalatti út.

b) Gyakorlottab túristák az új bejárásról leszállva a Csillag-

vizsgáló toronyig, innen a barlangon végig a régi bejárathoz gyalogolnak s ezen jönnek ki. 6 órai út a barlangban.

c) Nagyon kitartó túristák szintén az új bejáraton szállhatnak be s előbb végigmenve a Csillagvizsgáló toronytól a barlang végéig eső szakaszon, innét az egész barlangot hosszában végigjárva, szintén a régi bejáraton jöhetnek ki. 8 órai út a barlangban.

2. A barlang megtekintéseért díjat kell fizetni, még pedig:

a) Belépti díj személyenként 50 kr., ezt kivétel nélkül mindenki tartozik lefizetni, még ha nagyobb társasággal megy is a barlangba.

b) A vezetők díjai, még pedig: Klanicza János első vezető 2 frt, Faix István második vezető 1 frt 50 kr.

Egy podgyászvivő díja 1 frt.

Ha esetleg a második vezető viszi a podgyászt, neki is csak 1 frt jár.

Egy vezető legfeljebb csak 5 tagból álló társaságot vezethet; ha nagyobb a társaság, két vezetőt kell vinni.

c) Egy gyertya ára 10 kr., de a vezető kötelezve van ezért az árért mindig egész szál gyertyát adni.

Egy 30 cm. hosszú magnéziumdrót ára 10 kr.

Szurokszöveteknek vagy petroleum-fáklyák használata, valamint bengáli tűz elégetése is tilos a barlangban.

3. A t. cz. látogatók szíveskedjenek neveiket (ha nagyobb is a társaság, minden egyes tagnak a nevét) a vendégkönyvbe beírni s az illető rovatokat kitölteni.

4. Cseppköveket letördelni szigorúan tiltva van, sőt archeologiai vagy őslénytani czélből való ásatást is csak az osztályvezetőség különös engedélye mellett tehetni.

5. Esetleges kívánságaikat vagy panaszait szíveskedjenek a t. túristák a menedékházban e célra kitett panaszkönyvbe bejegyezni, még pedig nevök, állásuk és lakhelyük pontos megjelölésével azért, hogy panaszukat vagy kívánságukat fontolóra vehesse és esetleg orvosolhassa az osztályvezetőség.

VI.

Irodalom.

Az aggteleki barlangra vonatkozó fontosabb közlemények és értekezések időrendi sorban a következők:

Mathias Korabinszky. Allmanach von Ungarn auf das

Jahr 1778. Wien und Pressburg 1778. Az első közlemény azok között, a melyeket ismerek, a mely — habár csak igen röviden is — említést tesz az aggteleki barlangról. A 27-ik lapon ezt mondja: „Aggtelek, falu Gömörvármegyében, közelében van egy barlang, melyben a felülről lecesepegő víz kövé válik. Mondják, hogy szétdörzsölve festéknek használják ezt a követ.“

Johann Mathias Korabinsky. Geographisch-historisches und Producten Lexicon von Ungarn. Pressburg 1786.

Az 5-ik lapon „Aggtelek“ cím alatt olvasható egy czikk a barlangról, melyben a többi közt ez van mondva: „Mondják, hogy ez a barlang hosszában csodálatos kiterjedésű lenne, annyira, hogy a midőn néhány év előtt a londoni tud. akadémia két tagját Magyarországra küldötte volt azért, hogy ezt és más ritkaságokat is megvizsgáljanak: ezek a természetvizsgálók három álló napig tartózkodtak benne, de sem a végét, sem a kijárását el nem érhatték.“

Townson. Travels in Hungary. London 1797. Magyarország 1792-ben történt beutazásának eredményeit tartalmazza.

Birodalmi gróf Széki Teleky Domonkos. Reisen durch Ungarn und einige zugrenzende Länder. Pest 1805. 12 barlang-ágot járt be, s ezt mondja: „Ez a barlang sorozat mintegy 2 mfdnyi hosszúságban ismeretes, de kétségtelen, hogy még sokkal hosszabb; egész hosszában még senki sem járta be, valamint más bejárót sem talált még senki. Sok kanyarulat és út van benne, s azért igen veszélyes lenne világítása és jó vezető nélkül maradni benne, mert nem lehetne kitalálni. Azért mindig meg is szokták mondani a faluban a bemenetel idejét a végből, hogy ha netalán tovább maradnának benn a kelleténél, segítségre lehessenek a falusiak.“ Egész határozottan állítja, hogy emberi koponyákat találnak a barlangban, valószínűleg oly menekültek koponyáit „kiket az ellenség a barlang szájában rakott tűz füstjével ölt meg“. Említést tesz a barlangban látható kerékvágásokról is.

Christian Raisz. Topographische Beschreibung der im Gömörer Comitáte bey dem Dorfe Aktelek befindlichen Höhle Baradla 1802. Bredetzky Sámuel ily című könyvében „Neue Beiträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn. Bécs és Trieszt 1807.“ Ez az értekezés, a mint az ajánlatából kitetszik, 1802-ben készült; mellékelve van hozzá egy, a barlang fekvését feltüntető térkép, továbbá a barlang alaprajzát és hosszmetszetét feltüntető vázlat.

Érdekes, hogy Raisz a barlang létrejöttét vulkanikus erőknek

tulajdonítja, s e közben egészen különös hypothesisekre jut. Miután a barlangnak esetleg földrengés útján való létrejöttét tárgyalta volna, így szól: „de én inkább azt hiszem, hogy az az erő, mely a barlangot kivájta, a tűz lehetett s hogy a barlang odúi és mélyedései egykor mindmegannyi kráterek lehettek“. Az ő hypothesise szerint „a hegyet alkotó mészkövet mészsze égette ki a földalatti tűz, valami erős robbanás utat nyithatott a külső víznek a kiégetett mészhez, melyet azután feloldott és magával kisodort úgy, hogy a hegyhátnak csak a külső kérge maradt meg a barlangboltozatok képében“. Csontleleteket is említ s azt mondja, hogy „nagy mennyiségben találni itt elkorhadt embercsontokat, melyek ugyan jó részben el vannak borítva iszappal és földdel, de ha ezt leássuk, vagy ott, a hol a folyó ezt leöblíti, egész rétegekben található csontokat“. Szerinte menekültek haltak itt éhen, a mennyiben a tatárok a bejáratot befalazták. A cikk után egy névtelen észrevételei következnek, melyekben a szerző kétségbevonja a fentebbi tűzhypothesist.¹

Bartholomaeides László. Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico, geographico statistika. Leutschoviae 1806—1808. „Baradla“ cím alatt a 492-ik lapon egy hosszabb cikket szentel szerző a barlangnak. A 479-ik lapon (Aggtelek alatt) a barlangba menekült aggteleki lakosokról is szól, kik ott lelték halálukat; innen származnának a *Csontházban* talált emberi csontok. „Ac sane locum ad incitas

¹ Raisz Keresztély előbb gömörvármegyei tiszti főmérnök, utóbb hg. Eszterházy uradalmának kerületi mérnöke, született Toporczon, Szepesmegyében 1766-ban, meghalt Körtvélyesen Tornamegyében, 1849-iki augusztus 13-án, tehát épen a világsi fegyverletétel napján. Azon, ma már egészen kihalt, eredeti magyar alakok egyike, kik alapos tudományos szakképzettség, sokoldalú általános műveltség és elpusztíthatatlan derült kedélyvel koruk különöségeit és eredetiségét egyesítették magukban. Vannak még sokan az élők között, a kik visszaemlékeznek a mindig derült kedélyű, szellemes, sokszor élczes társalgású öreg úrra, ki tőzsgyökeres magyar voltát nem csak soha le nem vetett nemzeti viselettel, hanem hazáján s ennek élte alkonyán végveszélybe jutott nemzeti ügyén aggódva csüggő érdeklődéssel bizonyította be. Raisz Keresztély neve a Baradlával örökre egybe van kapcsolva, mert el nem vitatható, hogy ő volt első, a ki nagy gondnal s nem kevesebb fáradsággal kutatta ki s mérte föl a barlang jó részét, utat törve és mutatva az utánakövetkezőknek. A mai geologia bírálatát kétségkívül ki nem álló hypothesise a barlang eredetéről nem csak megbocsátható neki, a ki nem volt szakgeologus, hanem egyúttal annak is bizonyága, hogy élesen megfigyelő és gondolkozó fő volt. Talán megbocsátható az unokának, hogy e helyen is kegyelettel adózik a feledhetetlen kedves öreg emlékének.

olim redactum conscriptio anni 1720 ostendit, quae in eodem 20 nonnisi colonos deprehendit. Populosiorem olim fuisse et cumuli illi ossium confirmant, et regio ipsa adeo memorabilis supponere jubet“. A Baradla tervrajza is hozzá van csatolva.

F. S. Beudant. Voyage mineralogique et geologique en Hongrie Paris 1822. A II. kötet 89-ik lapján geologiai szempontból tárgyalja a hegységet, s e közben megemlíti az aggteleki és sziliczei barlangot. A mészhegységet azonban tévesen sorozza a jura formációba.

Névtelen. Tudományos gyűjtemény 1823. Schmidl azt mondja, hogy a „Reisenhandbuch durch das Königreich Ungarn“ (Bécs 1835. 807 lap) című könyvében az „Aggtelek“ fejezetet ennek nyomán dolgozta ki.

Vass Imre. „Topographica leírása azon aggteleki barlang új-ágának, a mely az 1825. esztendő Szt Iván hava első napján felfedeztetett. Pelsőcz 1826. Decz. 13. Kézirat.“ A Vaskapunál kezdődő újágnak sajátkezűleg írott helyrajza, melyet Vass Imre a maga felvétele alapján készített; a távolságok ölekben és lábokban vannak kifejezve. Az első oldalon azon sikertelen kísérletet írja le, melyet 1821-ben tett a Vaskapun túlhaladni; ez alkalommal csak 31 öl 3 lábíg haladt elő s e szavakkal végzi kísérletének leírását: „1821. Eddig és nem tovább. Vass Imre.“ Odább azt mondja, hogy az 1822—23. és 24-iki igen száraz esztendők után 1825-ben még egyszer kísérletet tett, még pedig teljes sikerrel.

Krickel Adalbert József. Fussreise durch den grössten Theil der Öster. Staaten in den Jahren 1827—1829. Wien 1830. Schmidl állítása szerint nagyon felületes leírása a barlangnak.

Vass Imre. Az aggteleki barlang leírása. Pest 1831. Ugyanakkor német nyelven is megjelent. Mellékelve van hozzá a barlang fekvését feltüntető térkép s egy másik rajzon a barlang alaprajza és hosszmetszete. Ha a barlang fölmérése és az új-ág fölfedezése korszakot alkotónak mondható a Baradlára nézve, úgy bizonyára eléggé meg nem becsülhető forrásművet képez Vass Imrének ezen első alapos leírása.

J. C. von Thiele. Das Königr. Ungarn. Kaschau 1883. V. kötet. Egészen a Raisz Keresztély nyomdokait követi, azért legkevésbé sem önálló, nem saját szemléleten alapuló munka.

Fényes Elek. Magyarország geographiai szótára. Pest 1851. Az első kötet 14 ik lapján olvasható az aggteleki barlang rövid leírása.

Dr. Schmidl Adolf. Die Baradla-Höhle bei Aggtelek und

die Lednicza-Eishöhle bei Szilicze. Különlenyomat a „Sitzungsberichte der mat. naturw. Classe der kais. Academie der Wissenschaften“-ból. (XXII. kötet 1856.) Bécs 1857. Saját szemléleten alapuló alapos leírása a barlangnak és fizikai viszonyainak. Nagyon fontos a barlang faunájának felsorolása.

Dr. Schwab. Land und Leute in Ungarn. Leipzig 1865. Az 1855., 1857. és 1860-ban tett látogatásai alapján írja le a barlangot.

Hunfalvy János. Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyék leírása. Pest 1867. A Baradlának külön fejezetet szentel. Proché E. 1877-ben németre, francziára és olaszra fordította le.

Batizfalvy Sámuel és Rózsay József. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1867. augusztus 12—17-ig Rimaszombatban tartott XII. nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai. Pest 1868. Madarász R. vármegyei főorvos cikke az aggteleki barlangról.

Báró Nyáry Jenő. Comptes rendus de la huitième session. Budapest 1876. A budapesti archaeologiai és anthropologiai congressus közleményeinek első kötetében foglalt ily című közleménye Br. Nyárynak „Les hommes de l'âge de pierre dans la caverne d'Aggtelek comté de Gömör“, melyben az idézett szerző ásatásainak eredményét közli.

J. de Bay. Bulletin monumental. Paris 1876. Azon kökörbeli leletek leírása az aggteleki barlangból, melyek a budapesti congressus alkalmával ott ki voltak állítva.

Proché E. 1878-ban a „Vasárnapi Ujság“-ban, az „Illustrierte Zeitung“-ban, a „Neue Illustrierte Zeitung“-ban, a „Buch für Alle“-ban a Baradla egyes részeinek ő általa rajzolt képeit rövid leírásokkal tette közzé. A „Vasárnapi Ujság“-ban olvasható kísérő sorokat Dr. Thallóczy Lajos írta.

Karl Siegmeth. Bericht über die in der Zeit vom 21—28. September 1880 unternommene Reise behufs Durchforschung des Gömör-Tornaer Höhlengebietes. „Zipser Bote“ 1880. 43. és 44. szám. Javaslat az aggteleki barlang bérbevétele s egy második bejárás kitörése iránt.

Karl Siegmeth. Das Sajóthal und die Aggteleker Tropfsteinhöhle. „Karpatenpost“ 1884. 4. és 5. szám.

Br. Nyáry Jenő. Az aggteleki barlang, mint őskori temető. Budapest 1881. A szerző archaeologiai és anthropologiai alapos kutatásainak eredményét tartalmazza. Elsőrangú forrásmű; kár, hogy nincs lefordítva idegen nyelvre, hogy külföldi tudósok is használhatnák.

Münnich Kálmán. Plan der Höhle sammt den Zugbüchern. 1885--1886. A magyarországi Kárpát Egyesület tulajdona, a poprádi múzeumban elhelyezve. A felvétel pontosságát bizonyítja az is, hogy az áttörés mathematicai pontossággal sikerült.

Karl Siegmeth. Kurzgefasster Führer für Kaschau das Abauj-Torna-Gömörer Höhlengebiet und die ungarischen Ostkarpaten. Kassa 1886.

Karl Siegmeth. Die Arbeiten in der Aggteleker Höhle. „Mittheilungen der Section für Höhlenkunde des Östr. Touristenklub. Bécs 1886.

Siegmeth Károly. Az abauj-torna-gömöri barlangvidék. A. M. O. K. E. Évkönyve. Igló 1887.

Siegmeth Károly. Az abauj-torna-gömöri barlangvidék. A Dénes Ferencz által összeállított „Tájékoztatóban“ a M. O. Kárpátvidéken utazók számára. Igló 1888. Magyar és német nyelven.

Karl Siegmeth. Die Aggteleker Höhle und deren Durchbruch. „Mittheilungen der Section für Naturkunde“. Wien 1889.

Karl Siegmeth. Von Wien, Oderberg und Budapest in die Hohe Tatra und in das Abauj-Torna-Gömörer Höhlengebiet. Zürich 1890. Francziául és angolul is megjelent. „Europäische Wanderbilder.“ — Serie „nach und durch Ungarn“.

Siegmeth Károly. A Magas Tatra és az abauj-torna-gömöri barlangvidék. Budapest 1890. „Utazók kézikönyvtára“, szerkeszti Borostyáni Nándor.

Münnich Kálmán. Vermessung der Aggteleker Höhle. „Zipser Bote“ 1890. 14. és 15. sz. Más lapokban is megjelent.

Baksay Dániel. Az aggteleki barlang nevezetesebb pontjainak névjegyzéke.

Siegmeth Károly. Az aggteleki barlang. „Turisták Lapja“. Budapest 1890. 5. szám.

Képek az aggteleki cseppkő-barlangból.

1. A barlang régi bejárata.	17. Vass Imre-oszlop.
2. Nagy templom (Nagy oltár).	18. Tempe völgye.
3. Kis templom (Mózes szobra, Szt Mária, Szt István tornya)	19. Minerva sisakja.
4. Tizenhárom aradi vértanú emlékoszlopa.	20. Divald műterme.
5. Delphii templom és Alexandriai könyvtár.	21. Nagy Sándor díszterme.
6. Paradicsom felső része.	22. Salamon temploma.
7. Diana temploma.	23. Szt László szobra.
8. Libanon-hegy.	24. Világító-torony.
9. Gyémánt-hegy.	25. Raisz Christian oszlopa.
10. Sinai hegy.	26. Alabastrom-oszlop.
11. Niagara vízesés.	27. Siegmeth-pihenő.
12. Török mecset.	28. Apollo terme.
13. Tündér-vár.	29. Csillagvizsgáló-torony.
14. Semiramis függő kertje.	30. Báró Nyáry Jenő terme.
15. Fővezéri sátor.	31. Siralomház.
16. Pluto orgonája.	32. Rodiczky-oszlop.
	33. Czerberus feje.
	34. A barlang tervrajza.

Tableaux de la grotte d'Aggtelek.

1. L'ancienne entrée de la grotte	16. L'orgue de Pluton.
2. Grande église (Grand antel).	17. Colonne Vass.
3. Petite église (Statue du Moïse St Marie, tour de St Etienne).	18. Vallée tempé.
4. Monument de treize martyrs d'Arad.	19. Casque de Minerve.
5. Temple de Delphi et bibliothèque d'Alexandrie.	20. Atelier de Divald.
6. Paradis. Vue de la partie supérieure.	21. Salle de parade d'Alexandre le grand.
7. Temple de Diane.	22. Temple de Salamon.
8. Mont Libanon.	23. Colonne de St Ladislas.
9. Mont du diamant.	24. Le phare.
10. Le Mont Sinai.	25. Colonne Raisz.
11. Cataracte de Niagara.	26. Colonne d'albâtre.
12. Mosquée turque.	27. Repos de Siegmeth.
13. Château des fées.	28. Salle d'Apollon.
14. Jardins suspendus de Semiramis.	29. L'observatoire.
15. La teute du Grand Ture.	30. Salle Nyáry.
	31. Maison des condamnés.
	32. Colonne Rodiczky.
	33. Tête de Cerbère.
	34. Plan de la grotte.